

Stanisław Chrobak

<https://orcid.org/0000-0003-3015-4580>

Pedagogika religii w tradycji teologii chrześcijańskiej

Streszczenie

DEFINICJA POJĘCIA: Najczęściej – jak stwierdza Jerzy Bagrowicz – przez pedagogikę religii (religijną) rozumie się dziś dyscyplinę naukową usytuowaną na pograniczu pedagogiki i teologii, zajmującą się analizą potencjału edukacyjnego religii oraz teorią i praktyką wykorzystania go w różnych środowiskach wychowawczych; kierunek myśli pedagogicznej podkreślający znaczenie religii dla całościowego wychowania człowieka.

ANALIZA HISTORYCZNA POJĘCIA: Pojęcie „pedagogika religii”, jako nazwę dziedziny łączącej zakres badań teologii i pedagogiki, wprowadził niemiecki teolog i filozof Max Reischle. Jeśli chodzi o konkretną definicję „pedagogiki religii” czy też różne definicje, to zależą one od wcześniej przyjętych założeń interpretacyjnych określeń „religia” i „pedagogika”. Zadania pedagogiczno-religijne mają swoje osadzenie nie tylko w teorii, ale także i w praktyce, która opierając się na badaniach empirycznych, pozwala na opis ustawicznie pojawiających się nowych zjawisk społeczno-religijnych i ich ocenę.

PROBLEMOWE UJĘCIE POJĘCIA: Odróżnianie teologii i pedagogiki religii wymaga określenia ich zakresu badań oraz form współdziałania. Dla pedagogiki religii (religijnej), oprócz źródeł objawionych i eklezyjalnych, istotne są inne uwarunkowania, do których należą: wizja człowieka, a więc podstawy antropologiczne, prawa rządzące wszechstronnym rozwojem jednostki, wizja życia społecznego, uwarunkowania cywilizacyjno-kulturowe.

REFLEKSJE SYSTEMATYCZNE Z WNIOSKAMI I REKOMENDACJAMI:

Współcześnie pedagogikę religii uważa się za subdyscyplinę naukową usytuowaną na pograniczu pedagogiki i teologii. Również w sensie językowym pojęcie „pedagogika religii” zawiera w sobie dwa człony: „pedagogika” i „religia”. Pedagogika religii poszukuje zatem punktów styczności, a więc wspólnych dla pedagogiki i teologii pojęć oraz zadań, których analiza domaga się podejścia interdyscyplinarnego. Każda z tych dyscyplin naukowych służy bardzo ważnej sprawie: integralnemu wychowaniu człowieka w duchu chrześcijańskim.

Słowa kluczowe: pedagogika, religia, teologia, edukacja religijna, integralne wychowanie

Pedagogika religii rozumiana jako kierunek w myśli pedagogicznej podkreśla znaczenie religii dla całościowego wychowania człowieka. Tendencje do łączenia wiedzy pedagogicznej i teologicznej pojawiły się w XIX w. wraz z powstaniem pedagogiki jako dyscypliny naukowej, dążącej nie tylko do bezpośredniego kształtowania praktyki wychowania, ale i do sformułowania teorii tejże praktyki. Refleksja nad relacjami zachodzącymi między teologią i pedagogiką religii wskazuje, że każda z tych dyscyplin ma własną tożsamość, jest oryginalna w sposobie podejmowania problematyki. Dyscypliny te mają wiele kart wspólnej historii i rozwoju, często tożsame źródła, do których się odwołują, ale zachodzą między nimi także wyraźne różnice. Wiele problemów tak pedagogicznych, jak i teologicznych rozpatrywanych jest razem z racji choćby obecnych dyskusji w naszym kraju na temat religii w szkole czy szkół wyznaniowych. Również w samym Kościele stają się żywe liczne problemy pedagogiczne, np. w duszpasterstwie.

Definicja pojęcia

Pojęcie „pedagogika religii”, jako dziedziny łączącej zakres badań teologii i pedagogiki, wprowadził niemiecki teolog i filozof Max Reischle (Dąbrowski, 2016).

Najczęściej – jak stwierdza Jerzy Bagrowicz – przez pedagogikę religii (religijną) rozumie się dziś: dyscyplinę naukową, usytuowaną na pograniczu pedagogiki i teologii, zajmującą się analizą potencjału edukacyjnego religii oraz teorią i praktyką wykorzystania go w różnych środowiskach wychowawczych; kierunek myśli pedagogicznej podkreślający znaczenie religii dla całościowego wychowania człowieka. (...) Przedmiotem pedagogiki religii jako nauki jest całość procesów religijnego nauczania i wychowania, formacji religijnej pojętej całościowo, ukierunkowanej na życie według zasad religii chrześcijańskiej. Pedagogika religii jest więc teorią procesu nauczania i wychowania religijnego, zorientowaną na praktykę życia chrześcijańskiego. Obok szerokiego nurtu humanistycznego tej nauki, nie powinno tracić się z pola uwagi jej religijnych i teologicznych źródeł, do których należy w pierwszym rzędzie Objawienie (Bagrowicz, 2005, s. 36-37).

Zbigniew Marek, odwołując się do prac H.-G. Ziebertza, podkreśla jej interdyscyplinarność i zauważa, że częściowo wpisana jest także w teologię praktyczną. Założenia te określają pedagogikę religii jako

dyscyplinę współczesnej humanistyki i nowocześnie rozumianej teologii, która wykorzystuje hermeneutyczną perspektywę do opisu rzeczywistości wychowawczej. W zakresie swych badań nawiązuje ona zarówno do rzeczywistości boskiej, jak i ludzkiej. Korzysta z dorobku nie tylko nauk o wychowaniu, ale i innych dyscyplin, zachowując jednocześnie swe podstawowe nastawienie na interpretowanie ludzkiej egzystencji w świetle treści religijnych (Marek, 2016).

Analiza historyczna pojęcia

W sensie językowym pojęcie „pedagogika religii” zawiera w sobie dwa człony: „pedagogika” i „religia”. Jeśli chodzi o konkretną definicję „pedagogiki religii” czy też różne definicje, to zależą one od wcześniej przyjętych założeń interpretacyjnych określeń „religia” i „pedagogika”. Zadania pedagogicznoreligijne mają swoje osadzenie nie tylko w teorii, ale także i w praktyce, która wykorzystując badania empiryczne, pozwala na opis ustawicznie pojawiających się nowych zjawisk społeczno-religijnych i ich ocenę. Relatywny przy tym jest opis konkretnego zjawiska najpierw jako stanu aktualnego i jego normatywnej interpretacji w powiązaniu z praktyką religijną, którą zakładamy jako zamierzony cel. Te dwa kryteria ściśle są ze sobą złączone, ponieważ osąd pedagogiczno-religijny, dotyczący aspektów teologicznych i pedagogicznych, nie jest możliwy bez konkretnego przekazu treści religijnych. Pedagogika religii zatem jako dyscyplina naukowa ma na uwadze wychowanie religijne, nauczanie religijne i przekaz treści religijnych (Hemel, 1996; Rogowski, 2011).

Pojęcie pedagogiki pojawiło się w XIX w. (do tego czasu przedmiotem opisu i działań praktycznych były raczej pedagogia i edukacja), co wiązało się z procesem nadawania refleksji o edukacji statusu wiedzy naukowej.

Pedagogika – jak stwierdza Zbigniew Kwieciński – jest nauką o wychowaniu (kształceniu, edukacji). O przedmiocie pedagogiki mówimy zamiennie i równocześnie: wychowanie, kształcenie, edukacja, bowiem terminy te – rozumiane szeroko – są bliskoznaczne. Rozumiemy przez nie wszelkie warunki, procesy i działania wspierające rozwój jednostki ku pełnym jej możliwościom oraz sprzyjające osiągnięciu przez nią postawy życzliwości wobec innych i kompetencji do

aktywności na rzecz dobra własnego i wspólnego we wszystkich sferach życia społecznego. (...) Zarazem jest też możliwością nabywania mądrości i spełniania się naszej wrażliwości (Kwieciński, 2003, s. 11-12).

Współczesna pedagogika odśladania wielorakość i ambiwalencję m.in.: dobra i zła, prawdy i fałszu, piękna i kiczu, nadziei i porażek, życia i śmierci, chaosu i porządku, przymusu i wolności, wpływu i oporu, tradycji i przeszłości, odpowiedzialności i nieodpowiedzialności w edukacji; pozwala zarazem na odczytanie poprzez te kategorie historii autentycznego wychowania – jego dynamiki i realnych zagrożeń, cechujących je napięć, sytuacji i procesów. Sprzyja też uczestniczeniu człowieka we własnym rozwoju, odkrywaniu subiektywnego Ja, wzrastaniu w społeczeństwo i bytowaniu w nim oraz w zachodzących w nim zmianach. Rozwijające się społeczeństwa nie tylko wnoszą do codziennego życia własne potrzeby, dążenia i cele, ale także modyfikują wychowanie, a wraz z nim jego sens, cele i wartości (Śliwerski, 2012).

Chrześcijańskie podłoże kultury i cywilizacji europejskiej rodziło i rodzi wymóg obecności chrześcijan w poszczególnych sektorach życia, również na gruncie wychowania i pedagogiki. Wszystko to pozwala mówić o chrześcijańskim systemie wychowawczym i pedagogice chrześcijańskiej. Pedagogika chrześcijańska – wychodząc z Objawienia, filozofii i teologii chrześcijańskiej oraz dorobku nauk pedagogicznych, psychologicznych i socjologicznych – zajmuje się podstawami i zasadami chrześcijańskiego wychowania. Z punktu widzenia chrześcijańskiego podejmuje dialog z wieloma koncepcjami wychowania, prowadząc również własne próby wyjaśniania, np. celów wychowania realizowanego przez chrześcijan, czerpiąc przy tym pomoc z filozofii, aksjologii, teologii, biblistyki itd. (Nowak, 1999; Bagrowicz, 2004). Istotą chrześcijaństwa nie są pojęcia etyczne, religijne, społeczne czy pedagogiczne, lecz wiara w Jezusa Chrystusa i osobista z Nim więź. Dopiero w odniesieniu do Jego osoby wszystkie wartości, doktryna, instytucje, organizacje społeczne oraz pedagogia zyskują chrześcijański charakter. Wychowanie, ujęte w rozumieniu chrześcijańskim jako urzeczywistnianie własnego człowieczeństwa, jest zadaniem przekraczającym zarówno płaszczyznę naturalną, jak i kulturalną ludzkiego rozwoju. U podstaw chrześcijańskiego systemu wychowawczego leży więc personalistyczna koncepcja człowieka, podkreślająca wyjątkową godność człowieka,

jego podmiotowość i odpowiedzialność za świadomie podejmowane czyny. Koncepcja ta jest pogłębiona przez perspektywę teologiczną. Dlatego też w pedagogice chrześcijańskiej ważne są prawdy stanowiące o teologicznej wizji człowieka. Teologię, podobnie jak filozofię, cechuje to, że są one zarówno historyczne, jak i systematyczne, hermeneutyczne, moralizujące i wychowujące. Na tym polega ich bliskość z pedagogiką (Bagrowicz, 2005; Nowak, 2010). Pedagogika religii jest

w przedmiocie i badaniach zbieżna w swoich podstawach z pedagogiką chrześcijańską. Jej podstawowe nurty wyznaniowe: katolicki, ewangelicki lub prawosławny uprawniają do używania określeń: pedagogika katolicka, ewangelicka czy prawosławna. Przymiotnik „chrześcijańska” w jej wyznaniowych wersjach wskazuje nie tylko na biblijne źródła, na których się opierają, ale także określa wyraźniej eklezjalne tradycje uprawiania tej dyscypliny w łonie konkretnych Kościołów. Każda więc z tych konfesyjnych odmian pedagogiki religijnej czerpie swoją oryginalność i tożsamość także z tego eklezjalnego, wyznaniowego źródła. Ma swoje własne oblicze, a nawet można powiedzieć – kształtuje własną duchowość, wynikającą z duchowości konkretnego wyznania (Bagrowicz, 2005, s. 50-51).

Pedagogika religii – jak stwierdza Zofia J. Zdybicka –

jest teorią przysposobienia człowieka do religii, a zwłaszcza refleksją naukową nad przedmiotem, celem, środkami i metodami religijnego wychowania. Ponieważ pedagogika religii przeważnie wiąże się z określoną religią, przeto problem istoty religii, czyli jej definicji, nie stanowi przedmiotu jej szczególnego zainteresowania; określenie religii suponuje i przejęmuje najczęściej z psychologii lub socjologii religii (Zdybicka, 1993, s. 109).

Potencjał edukacyjny religii staje się szczególnie ważny w społeczeństwie pluralistycznym.

Problemowe ujęcie pojęcia

Problem stosunku pedagogiki do religii (teologia w dialogu z pedagogiką; znaczenie religii względnie wiary chrześcijańskiej dla edukacji) domaga się odpowiedzi na pytanie: co religia może wnieść do pedagogiki? Odpowiedź mieści się w trzech obszarach: 1) wiara (chrześcijańska) jako fundament i medium edukacji – pierwszy typ dialogu

teologii z pedagogiką; 2) pytanie o wizję człowieka jako wspólny punkt odniesienia – drugi typ dialogu teologii z pedagogiką; 3) „wyzwolenie” jako wspólny, niezakończony jeszcze projekt – trzeci typ dialogu teologii z pedagogiką (Mette, 2004; Słotwińska, 2016). Ponadto, w sytuacji postmodernistycznej dekonstrukcji, decentralizacji i pluralizmu Kościół znów staje przed wyzwaniem dynamiki kulturowej. Powstają nowe koncepcje teologiczne, co ma również przełożenie na pedagogikę religii. Przykładem może być dynamiczny rozwój teologii procesu oraz teologii religii, szukających odpowiedzi na pytanie o stosunek chrześcijaństwa do innych systemów religijnych, szczególnie w kontekście możliwości zbawienia oraz prawdy o rzeczywistości (Patalon, 2007). Dla pedagogiki religii (religijnej),

oprócz źródeł objawionych i eklezjalnych, istotne są inne uwarunkowania, do których należą: wizja człowieka, a więc podstawy antropologiczne, prawa rządzące wszechstronnym rozwojem jednostki, wizja życia społecznego, uwarunkowania cywilizacyjno-kulturowe. (...) Przedmiotem zainteresowania pedagogiki religii jest nie tyle głoszenie kerygmatu o Bożym planie zbawienia i zbawczej obecności Boga w świecie (tym zajmuje się teologia praktyczna), ile przede wszystkim procesy edukacji religijnej (nauczania i wychowania religijnego) w Kościele, rodzinie i społeczeństwie. Nie oznacza to (...) eliminacji kerygmatu, lecz jego ujęcie z innej perspektywy jako rzeczywistości zawierającej swoisty potencjał edukacyjny (Bagrowicz, 2005, s. 47).

Zdaniem Bogusława Milerskiego pedagogikę religii można ujmować jako:

1. Kierunek badań w ramach teologii i zarazem jej naukę pomocniczą, będącą uzupełnieniem katechetyki i częścią teologii pastoralnej (praktycznej), wytwarzającą wiedzę stosowaną, a więc projektującą określone działania służące realizacji założonych celów, wyrażonych np. w doktrynie. Będąc częścią teologii pastoralnej, pedagogika religii jest uwarunkowana przesłankami konfesyjnymi (stąd mówi się o katolickiej bądź ewangelickiej pedagogice religii). Jej podstawowym zadaniem jest pomoc w usprawnieniu tzw. formacji religijnej człowieka poprzez włączenie do refleksji katechetycznej dorobku pedagogiki, a zwłaszcza koncepcji uczenia się i nauczania, psychologiczno-społecznych uwarunkowań katechizacji czy alternatywnych metod nauczania. Przedmiotem pedagogiki religii byłaby przede wszystkim konkretna pedagogika religii, a więc doktryna wychowawcza i jej praktyka w Kościele bądź

wspólnocie religijnej, a o zakresie czynników pedagogicznych i psychospołecznych decydowałyby głównie rozstrzygnięcia o charakterze teologicznym i kościelnym. Uznaje się tym samym, że normatywnych przesłanek dla przekazu i wychowania religijnego dostarcza teologia, natomiast pedagogika religii, analizując dydaktyczny i psychospołeczny kontekst praktyki wychowawczej, jest jej nauką pomocniczą i w tym sensie zyskuje również charakter nauki normatywnej.

2. Kierunek badań i dyscyplinę naukową o charakterze teologicznym i pedagogicznym, wytwarzającą podstawową wiedzę humanistyczną i społeczną oraz dodatkowo wiedzę stosowaną. Podkreśla się, że tak rozumiana pedagogika religii stara się uwzględniać w równym stopniu obie perspektywy poznawcze, a mianowicie teologiczną i pedagogiczną, akcentując zarazem konieczność interdyscyplinarnego badania procesów edukacji religijnej. Przedmiotem pedagogiki religii staje się ogół procesów edukacji i socjalizacji religijnej w Kościele, rodzinie i społeczeństwie. Kościół z perspektywy religii jest nie tylko wspólnotą sakramentalną, lecz również społecznością ludzi uczących się i dążących do dojrzałości oraz odpowiedzialnego działania w świecie. Dlatego też na Kościele i teologii spoczywa swoista odpowiedzialność edukacyjna, która wymaga otwarcia i dialogu, w tym dialogu teologii i pedagogiki. Pedagogika religii podkreśla, że Kościół realizuje swoją odpowiedzialność edukacyjną wprost poprzez katechezę parafialną, poradnictwo parafialne, pracę kościelnych wspólnot, grup i instytucji o charakterze wychowawczym, a także pośrednio – w rodzinie i społeczeństwie. Dlatego pedagogika religii odnajduje swoje zadanie w dążeniu do opisu, analizy i rozumienia edukacji religijnej w jej różnych obszarach.

3. Naukę pedagogiczną, wytwarzającą wiedzę stosowaną oraz podstawową. Pedagogika religii poszerza zakres badań samej pedagogiki. Pedagogika, która ulega ciągłemu zróżnicowaniu na wiele subdyscyplin podejmujących coraz to nowe zagadnienia, nie powinna wykluczać z obszaru swoich dociekań zagadnień edukacji religijnej. Skoro bowiem powinnością pedagogiki jest m.in. rozumienie całościowo pojętej rzeczywistości edukacyjnej, to nie jest ona do zrealizowania bez uwzględnienia sensów i znaczeń o charakterze religijnym. Pedagogika religii poszukuje zatem punktów styczności, a więc wspólnych dla pedagogiki i teologii pojęć i zadań, których analiza domaga się podejścia interdyscyplinarnego. Wychodzi się z założenia, że religia jest fenomenem

uniwersalnym i że przynajmniej niektóre jej postacie mogą mieć znaczenie dla kształtowania pełni człowieczeństwa i demokratycznych form życia społecznego (Milerski i Śliwerski, 2000; Milerski, 2003).

Refleksje systematyczne z wnioskami i rekomendacjami

Między teologią i pedagogiką religii zachodzą zależności, a nadto punkty stykowe oraz odróżniające obie dyscypliny. Odróżnianie teologii i pedagogiki religii wymaga określenia ich zakresu badań oraz form współdziałania. Źródłem teologii jest wiara w Objawienie Boże. Zgodnie z duchem i treścią doktryny II Soboru Watykańskiego przyjęto określenie teologii jako refleksji chrześcijan nad swoją wiarą i własnym doświadczeniem chrześcijańskim w określonym czasie i w określonej kulturze. Y.M. Congar nie wahał się nazwać teologii nie tylko autentyczną „wiedzą”, ale także prawdziwą „mądrością” życiową chrześcijanina; pozwala mu ona bowiem spoglądać głębiej na świat oraz całą rzeczywistość stworzoną i wyjaśniać różnorodne fakty empiryczne w świetle otrzymanego raz na zawsze, ale wciąż żywego i życiodajnego, Bożego Objawienia (Balter, 2002; Nowak, 2007; Szymik, 2013). W tym też kontekście

wszystkie dyscypliny podstawowe i poszczególne dyscypliny teologiczne skupiają się wokół centrum teologii, a więc samego Jezusa Chrystusa, będącego jednocześnie źródłem kompetencji wszystkich gałęzi teologicznych. (...) Teologia jest refleksją krytycznej odpowiedzialności wiary i z istoty ukierunkowana jest na świadectwo i przepowiadanie. Teologia jako taka ma z konieczności charakter kerygmacyjny i jako nauka dotycząca wiary kryje w sobie jednocześnie wymiar praktyczny. Stąd też teoretyczny wymiar poznawczy pedagogiki religii dopełnia się i urzeczywistnia poprzez fakt, iż w swoich badaniach uwzględnia także obszar praktyczny (Rogowski, 2011, s. 277).

Pedagogika religii przez to, że korzysta ze źródeł religijnych (Bożego Objawienia), staje się nauką normatywną ściśle powiązaną z naukami teologicznymi. Dzięki możliwości korzystania ze źródeł dostępnych naukom humanistycznym (psychologii, socjologii, pedagogice) staje się natomiast nauką empiryczną. Możliwość wiązania teologii z pedagogiką polega na tym, że respektowana jest autonomia nauk teologicznych

i pedagogicznych. W tym przypadku – jak zauważa Z. Marek, odwołując się do analiz przeprowadzonych przez A. Exelera – nauki o wychowaniu nie podlegają teologii, ale pozostają otwarte na treści wiary. Założenie to zakłada autonomię badań nad kształtowaniem dojrzałej osobowości człowieka oraz nad możliwościami udzielania mu wsparcia zarówno przez nauki teologiczne, jak też nauki o wychowaniu. Zgoda na taką autonomię prowadzenia badań powoduje to, że nauki o wychowaniu (nauki pedagogiczne) będą respektować wyniki badań teologicznych z racji rozumowych, ale pozostaną otwarte na racje czerpane z nauk teologicznych, jak również na stawiane przez wiarę i teologię pytania. Postawienie na jednej płaszczyźnie poznania naturalnego, na którym opierają się nauki empiryczne (nauki o wychowaniu), i poznania religijnego, do którego odwołuje się teologia, pomoże w formułowaniu pytań, na które człowiek szuka odpowiedzi. Ważne jest, by mógł dostrzegać wielość możliwych odpowiedzi na stawiane przez siebie pytania oraz by był w stanie jako osoba wolna pośród nich wybierać. Postawianie na równi badań prowadzonych przez nauki teologiczne i nauki o wychowaniu nie będzie oznaczać, iż prezentowane przez nie różne stanowiska są zgodne i akceptowane przez chrześcijaństwo. Istotą wspomnianej autonomii ma być dopuszczanie do wzajemnej dyskusji i wzajemnego objaśniania zajmowanych przez pedagogikę i teologię stanowisk. W takim rozumieniu pedagogika religii jako samodzielna dyscyplina będzie się zajmować badaniem i formułowaniem zasad oraz teorii jej funkcjonowania, a nadto będzie określać specyficzne dla siebie: przedmiot, cel, zakres i metody badawcze (Marek, 2013).

Wpływ na popularyzowanie pedagogiki religii w naukach teologicznych wywarły prace O. Baumgartena i R. Kabischa oraz O. Eberharda (Marek, 2016). B. Milerski natomiast stwierdza, iż współcześnie na pierwszy plan wysuwa się tendencja do rezygnacji z określenia nadrzędności jakiegóż jednej perspektywy badawczej czy też z prób instytucjonalnego przyporządkowania pedagogiki religii tylko jednej dyscyplinie. Pedagogika religii uwzględnia w analizach procesów edukacji religijnej obie perspektywy: pedagogiczną i teologiczną. Odwołując się do opracowań J. Kunstmanna (2004) i C. Grethleina (2005), wskazuje, iż do refleksji i odpowiedzialności za edukację religijną w takim samym stopniu powinna zostać włączona teologia, jak i pedagogika. Milerski podkreśla, że w podobnym kierunku zmiierają nie tylko najnowsze protestanckie, lecz

także katolickie ujęcia pedagogiki religii. Potwierdzają to m.in. opracowania A.A. Buchera (2004) czy N. Mettego (2004). Podobnie jak wcześniej przywołani protestanci, Bucher pisze wprost o pedagogice religii jako integracyjnej dyscyplinie zespolonej i o konieczności uznania takiej samej rangi perspektywy teologicznej i pedagogicznej. Mette natomiast ukazuje wspólne idee, które stanowią o tożsamości refleksji zarówno teologicznej, jak i pedagogicznej. Reprezentatywne dla współczesnej charakterystyki pedagogiki religii – jak stwierdza B. Milerski – wydaje się ujęcie F. Schweitzera (1995), który pisał, iż przynależy ona w sposób nieunikniony zarówno do teologii, jak i pedagogiki (Milerski, 2010).

Pedagogika religii zredukowana do dyscypliny czysto pedagogicznej nie jest w stanie wygenerować kryteriów analizy pluralizmu religijnego, religii przeżywanej i subiektywnie doświadczanej, natomiast pedagogika religii traktowana wyłącznie w kategoriach teologicznych nie jest w stanie dostarczyć kryteriów analizy zróżnicowań o charakterze rozwojowym bądź kulturowo-społecznym. Z tego względu do refleksji i odpowiedzialności za edukację religijną w takim samym stopniu musi zostać włączona teologia, jak i pedagogika (Milerski, 2011, s. 140).

Postulat traktowania pedagogiki religii jako dziedziny łączącej teologię i pedagogikę ma konkretne konsekwencje. Z jednej strony poszerzony zostaje pierwotny horyzont badawczy, z drugiej – wzbogacona jest metodologiczna baza obu dziedzin. W teologii perspektywa pedagogiczna daje większą perspektywę m.in. rozumieniu takich zagadnień, jak: obecność religii w przestrzeni współczesnego społeczeństwa, relacyjność rodziny w grupie wyznaniowej, lokalnej i społecznej, kształt i znaczenie edukacji religijnej w instytucji szkolnej i kościelnej oraz indywidualny rozwój wiary w perspektywie wychowawczej. Z kolei pedagogika wzbogacona o zakres teologiczny otrzymuje ugruntowaną treść aksjologiczną, a także otwiera się na rozumienie i kształtowanie wszystkich form życia społecznego, w tym szczególnie życia religijnego człowieka (Dąbrowski, 2016). Pedagogika religii zatem stoi przed niełatwym zadaniem, aby w miarę dokładnie poznać rzeczywistość Kościoła i społeczeństwa. Jeśli uwzględni się w całości treści teologii i wiary, to patrząc z perspektywy pedagogiki religii, rodzi się wiele pytań, które przedstawiają się inaczej w odniesieniu ich do wymiaru praktycznego, rozważane zwłaszcza w kontekście konkretnych uwarunkowań tu i teraz. Patrząc z perspektywy dydaktycznej, trzeba zapytać, w jaki sposób z góry

podawana prawda wiary powinna być przekazywana wierzącemu, aby w nią uwierzył, a uwierzywszy, mógł ją zrozumieć. W tym też kontekście teologia praktyczna winna przemyśleć, w jaki sposób konkretna prawda wiary może się stać w codzienności obiecującą alternatywą, i zwrócić uwagę na to, jakie perspektywy otwiera ona dla autentycznego życia. Pedagogika religii zatem:

- powinna brać pod uwagę wszystkie miejsca przekazu wiary, a przede wszystkim szkoły i wspólnoty parafialne;
- skupiać uwagę na stylu życia współczesnego człowieka i stylu religijnej komunikacji;
- uwzględniać spojrzenie na edukację pod kątem religijnego wychowania dzieci i młodzieży, a także religijnego stylu życia wychowawców (Rogowski, 2011).

Nie ulega wątpliwości, że pedagogika religii, współpracując ze wszystkimi dyscyplinami teologicznymi, zachowuje swoją autonomię. Jeśli pedagogika religii ma spełniać swoją funkcję i zadania należycie, zarówno pod względem teoretycznym, jak i praktycznym, to żaden z wymiarów nie może być wyłączony. Mimo wszelkiego zróżnicowania teologia pozostaje jedna. Zawsze bowiem będzie ona refleksją nad Objawieniem Bożym, która rodzi się w Kościele jako efekt konieczności głoszenia Dobrej Nowiny i pragnienia zachowania wierności słowu Bożemu w zróżnicowanym i nieustannie zmieniającym się świecie (Zuberbier, 1989). Doświadczenie wiary wskazuje na związek konkretnych okoliczności życiowych.

To wzajemne odniesienie: uczenie się wiary i uczenie się życia może być w sposób miarodajny opisane tylko jako proces wzajemnego oddziaływania. (...) Wiadać zatem wyraźnie, że teoria religijnych procesów kształcenia nie może się ograniczać li tylko do przekazu wiedzy w nauczaniu, lecz powinna obejmować cały proces osobowego rozwoju człowieka. Mając na uwadze analizowane koncepcje i przekaz wiary jako zadanie przyszłej katechezy, można stwierdzić (...), że dogmatyka zdana jest na kompetencje teologii praktycznej. Uwzględnienie związków zachodzących między dogmatyką i pedagogiką religii może w praktyce oddać cenne usługi zarówno szkolnej lekcji religii, jak i katechezie parafialnej. Trzeba jednak tu wskazać także na pośredni przekaz wiary, czyli świadectwo chrześcijańskiego życia. Równie pozytywny wpływ na proces przekazu wiary może mieć silna korelacja zachodząca między teologią elementarną i pedagogiką religii, przy czym ta pierwsza, wynikająca z doświadczenia, winna odnosić się do związku wiary i życia (Rogowski, 2011, s. 330-331).

Każda z tych dyscyplin naukowych służy bardzo ważnej sprawie: integralnemu wychowaniu człowieka w duchu chrześcijańskim. Pedagogika jako nauka o wszechstronnym wychowawczym wspieraniu rozwoju człowieka należy do nauk teoretyczno-praktycznych. Teoretycznie wyjaśnia ona proces wszechstronnego rozwoju człowieka, praktycznie natomiast daje wskazania do właściwego organizowania skutecznych działań wychowawczych ten właśnie rozwój wspierających. W tym też kontekście w wychowaniu chrześcijańskim zawarta jest potrzeba wychowania do chrześcijańskiego uniwersalizmu w jego całokształcie światopoglądowym, zarówno teoretycznym, jak i praktycznym, nie tylko w zakresie teorii (myśli), ale i praktyki (życia) (Nowak, 2010). Edukacja religijna jest tą dziedziną najbardziej sposobną i właściwą do stawiania pytań o sens egzystencji.

BIBLIOGRAFIA

- Bagrowicz, J. (2004). Pedagogika chrześcijańska – próba określenia jej podstaw. W: W. Ambrozik i K. Przyszczypkowski (red.), *Uniwersytet. Społeczeństwo. Edukacja*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 153-163.
- Bagrowicz, J. (2005). Pedagogika chrześcijańska – pedagogika religii (religijna) – katechetyka. Podobieństwa i różnice. W: P. Tomasik (red.), *Abyśmy podtrzymywali nadzieję. Księga jubileuszowa ku czci ks. Romana Murawskiego SDB*. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 28-52.
- Balter, L. (2002). Teologia. W: M. Rusecki (red. nac.), *Leksykon teologii fundamentalnej*. Lublin–Kraków: Wydawnictwo „M”, 1228-1235.
- Bucher, A.A. (2004). Od katechetyki do pedagogiki religii. Szkice o rozwoju przedmiotu w niemieckim obszarze językowym. *Keryks*, III, nr 2, 37-61.
- Dąbrowski, S. (2016). *Pedagogika religii Józefa Tischnera. W poszukiwaniu nowego modelu edukacji religijnej*. Słupsk: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku.
- Grethlein, C. (2005). *Fachdidaktik Religion. Evangelischer Religionsunterricht in Studium und Praxis*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Hemel, U. (1996). *Religionspädagogik im Kontext von Theologie und Kirche*. Düsseldorf: Patmos-Verlag.
- Kunstmann, J. (2004). *Religionspädagogik. Eine Einführung*. Tübingen–Basel: A. Francke.

- Kwieciński, Z. (2003). Przedmowa. W: Z. Kwieciński i B. Śliwerski (red.), *Pedagogika. Podręcznik akademicki*. T. 1. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 11-15.
- Marek, Z. (2013). Tożsamość pedagogiki religii. *Paedagogia Christiana*, 1/31, 93-105.
- Marek, Z. (2016). Autonomia pedagogiki religii. *Studia Katechetyczne*. T. 12, 19-33.
- Mette, N. (2004). Teologia w dialogu z pedagogiką. *Keryks*, III, nr 2, 61-96.
- Milerski, B. (2003). Pedagogika religii, pedagogika religijna. W: T. Gadacz i B. Milerski (red.), *Religia. Encyklopedia PWN*. T. 8. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 48-56.
- Milerski, B. (2010). Pedagogika religii. W: B. Śliwerski (red.), *Pedagogika. Subdyscypliny i dziedziny wiedzy o edukacji*. T. 4. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne, 45-68.
- Milerski, B. (2011). *Hermeneutyka pedagogiczna. Perspektywy pedagogiki religii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe ChAT.
- Milerski, B. i Śliwerski, B. (red.). (2000). *Pedagogika. Leksykon PWN*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Nowak, M. (1999). *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*. Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Nowak, M. (2010). Specyfika, wyzwania, możliwości i perspektywy pedagogiki chrześcijańskiej w Polsce. W: J. Michalski i A. Zakrzewska (red.), *Pedagogika chrześcijańska. Tradycja. Współczesność. Nowe wyzwania*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 13-35.
- Nowak, W. (2007). Teologia praktyczna. W: C. Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*. Warszawa: Verbinum, Wydawnictwo Księży Werbistów, 796-797.
- Patalon, M. (2007). Teologia a pedagogika. W: C. Rogowski (red.), *Leksykon pedagogiki religii*. Warszawa: Verbinum, Wydawnictwo Księży Werbistów, 786-790.
- Rogowski, C. (2011). *Pedagogika religii. Podręcznik akademicki*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Schweitzer, F. (1995). Vor neuen Herausforderungen: Bilanz und Perspektiven von Religionspädagogik als Theorie. *Jahrbuch der Religionspädagogik*. T. 12, 143-161.
- Słotwińska, H. (2016). *Pedagogika religii w relacjach z dyscyplinami teologicznymi*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Szymik, J. (2013). Teologia. II. Natura. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 19. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, kol. 657-659.

- Śliwerski, B. (2012). *Pedagogika ogólna. Podstawowe prawidłowości*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Zdybicka, Z.J. (1993). *Człowiek i religia. Zarys filozofii religii*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Zuberbier, A. (1989). Teologia. W: A. Zuberbier (red.), *Słownik teologiczny*. T. 2. Katowice: Księgarnia św. Jacka, 306-311.